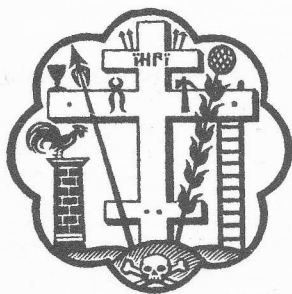

Diaconul Dr. NICA M. TUȚĂ
dela Sf. Patriarhie

SFÂNTUL ANTIMIS

STUDIU
ISTORIC, LITURGIC și SIMBOLIC

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
1943

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Introducerea : despre izvoarele și literatura chestiunii. Importanța și utilitatea studiului	1— 10

PARTEA ÎNTĂIA STUDIU ISTORIC ȘI LITURGIC

Ce este și ce rost are astăzi antimisul	11— 19
Etimologia și sensul cuvântului antimis. Alte denumiri date antimisului	20— 22
Originea antimiselor	22— 38
Sfintele moaște care se pun în antimise	22— 38
Intrebuițarea liturgică a antimisului	39— 43
Intrebuițarea în afară de Liturghie a antimisului	43— 45
Sfințirea antimiselor	45— 50

PARTEA DOUA ANTIMISUL CA ODOR BISERICESC ȘI SIMBOLISMUL LUI

Materialul din care se fac antimisele	51— 54
Culoarea pânzei din care se fac antimisele	— 54
Forma antimiselor	54— 55
Dimensiunile antimisului	55— 56
Inscripțiunile de de antimise	56— 73
Iconografia antimiselor	73—113
Simboalele de pe sfintele antimise	114—118
Incheiere	119—122

ANEXE

Rânduiala cum să cade să se pue la Biserica cea nouă Sfântul Antimis	123—128
Rânduială a sfințirii dumnezeeștilor antimise, după ediția din Moldova dela 1863	129—137
Bibliografie	139—142
Prescurtări	—143
Greșeli de tipar	—144
Indicele figurilor	145—146
Cuprinsul	—147

1. CE ESTE ȘI CE ROST ARE ASTĂZI ANTIMISUL

Pentru ca cetitorul să înțeleagă dela început ce este și ce rost are un antimis, socot necesară următoarea lămurire: antimisul este o pânză sfințită, care stă pe sfânta Masă a altarului. De obicei se zugrăvește pe el punerea în mormânt a Domnului nostru Iisus Hristos, sau coborîrea de pe cruce. Este învelit în o altă pânză numită *iltton*, iar la colțuri are chipurile celor patru evangheliști. Pe partea din spate are un buzunar în care se pun particile de sfinte moaște de mucenici, iar pe margini găsim scris, de jur împrejur, troparul: „Iosif cel cu bun chip, de pre lemn luând prea curat Trupul Tău, cu giulgiu curat înfășurându-L și cu miresme în mormânt nou îngropându-L, L=au pus“. În partea de jos, obicinuît se scrie: „antimis (sau jertfelnic) pentru aducerea Jertfei celei fără de sânge...“, apoi numele arhiereului care l= a sfințit și biserica pentru care a fost dat, iar mai jos data.

În bisericile noastre ortodoxe, este oprit a se sluji Liturghia fără antimis, chiar acolo unde avem Prestol, adică sfânta Masă a altarului cu sfintele moaște.

Cu antimisul se poate săvârși Liturghia și afară din biserică, ca de pildă pe câmpurile de războiu, sau în alte locuri și împrejurări pe care le vom vedea mai departe, din cuprinsul acestei lucrări.

După ce am dat, astfel, această definiție generală și cuprinzătoare, e necesar să înșirăm și definițiile diferite pe care le găsim la unii cercetători.

Astfel, dl. prof. *P. Trembelas*, dela Facultatea de Teologie din Atena, spune că, „Antimisul (este) un fel de altar transportabil, care înlocuește sfânta Masă consacrată și face posibilă săvârșirea sfintei Împărtașanii, acolo unde lipsește sfânta Masă“,¹ sau:

1. Ἀντιμήσιον, Articol în Ἐγκυκλοπαιδικόν λεξικόν, ed. de ELEFTERUDACHI, Atena 1927, vol. II, p. 204, col. II.

„antimisul este un fel de altar transportabil, care înlocuiește cu desăvârșire sfânta Masă consacrată și înlesnește săvârșirea tainei și în locurile unde sfânta Masă lipsește (în campanii militare, în câmp, ș. a.) sau se găsește dar n'a fost sfințită (în naosuri sau mici biserici niciodată sfințite)“.²

Filip Papadopol, alt scriitor grec, în Liturgica sa, dă următoarea definiție: „Antimisul este acea pânză pătrată, de în sau de mătase, pe care se află zugrăvită înmormântarea Domnului. Antimisul se numește așa, fiindcă, < fiind > sfințit de episcop, era întrebuintat la început în loc de sf. Masă, acolo unde n'a săvârșit episcopul târnosirea bisericii, sau acolo unde nu era biserică, ca de pildă pe câmpurile de luptă și în corăbiile de războiu“,³ iar scopul acestui obiect liturgic, îl definește *Constantin Kalinicu*: „antimisul a fost urzit numai ca să înlocuiască sfânta Masă, în cazul când lipsește, sau există, dar niciodată nu a fost sfințită, după cum ne învață experiența sau cei vechi“.⁴

Hrisantos, patriarhul Ierusalimului (veacul XVIII), spune că antimisele au fost urzite cu scopul de a ține locul sfințelilor Mese, acolo unde nu se găsesc, dând exemplu cazul cu „Arabii din deșert, cari neavând biserici în cari să slujească preoții misionari ce vin la ei, săvârșesc sfânta slujbă numai cu antimisul. La fel iubitorii de Hristos, principii Valahiei și Bogdaniei, găsindu-se în campanie de războiu, având preoți, cu antiminsiile săvârșesc sfânta Liturghie, sau în corturi făcute pentru acest lucru, sau în drum, sau în orice loc se găsesc, fie că se află în marș, ori stau pe loc“.⁵

Un teolog romano-catolic, grec de origine, anume *S. Pétrides*, definește antimisul astfel: „Antimisul, numit deasemenea uneori *θρόνος*, *καθιέρωσις* și chiar *εὐλητόν*, este o pânză sfințită și care cuprinde moaște, în uz în biserica greacă și destinată la origine să schimbe în altar o simplă masă pe care se așează. În împrejurările când lipsea altarul obișnuit, fix, conținător de sfinte moaște și uns cu sfântul Mir, ca de ex. pe corăbii, în câmpii, în locuri

2. Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία, vol. IV, Atena, 1928, p. 880 și 881, col. III.

3. Λειτουργική τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογική. Atena 1894, pp. 23-24.

4. Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελοῦμενα ἐν αὐτῷ. Alexandria 1921, p. 208.

5. Cf. CONSTANTIN KALINICU, Op. cit., pp. 208-216.

de rugăciune, respectul datorit sfintei Euharistii, făcu să se imagineze altarul portativ".⁶

Scriitorul francez *Pargoire*, vorbind despre iconoclaști, cari disprețuiau bisericile cinstitorilor de icoane, ne arată cum preoții ortodocși au ieșit din această încurcătură, alergând la altarul portativ, din scândură. „În grosimea acestei scânduri, împodobită cu o icoană pioasă, închideau câteva mici părțile de sfinte moaște și prin aceasta se avea tot ce trebuia pentru a înlocui masa sacrificiului și care constituia ceea ce se numește antimis, cu care se putea face slujba oriunde”.⁷

Benedictinul, *Dom Placide de Meester*, ne vorbește despre *ileton*, care este o piesă pătrată de in și pe care sunt puse vasele sfinte, în timpul sfintei jertfe, iar „când altarul n'a fost sfințit, iletonul (este) așezat pe o ștofă de aceeași mărime, numită antimis, pe care este reprezentată scena înmormântării Mântuitorului nostru și pe care sunt cusute câteva moaște de mucenic. Cum și numele îl arată, antimisul, la origină, înlocuia altarul, sau servea când altarul nu era sfințit”.⁸

Protoiereul bulgar *Goșev*, căutând să dea o definiție mai precisă antimisului, spune: „În vocabularul ortodox de ritual, azi sub antimis se înțelege o bucată nu prea mare, dreptunghiulară, de ștofă de in sau de mătase, sfințită de arhiereu, în care sunt puse sau nu sfintele moaște, care bucată de ștofă stă împăturită pe sfânta Masă și pe care, după ce ea este despăturită, se săvârșește sfințirea sfintelor Daruri, în timpul sfintei Liturghii. Menirea antimisului este să servească drept sfânta Masă mobilă, ca să spun așa, de sfântă Masă mobilă de rezervă”.⁹

Dintre Români, numai fostul mitropolit primat, *Atanasie Mironescu*, se ocupă mai amănunțit cu studiul antimisului. El se ocupă însă numai de antimisele din Oltenia,¹⁰ descriind câteva modele de antimise printre care se află și unul dela Carloviț, cât și unul din vremea lui Matei Vodă Basarab, asupra căruia vom reveni la capitolul „Iconografia”.

6. *Antimenston*, Art. în *Dict. de Théologie catholique*, tom. I, col. 1389.

7. L. R. PARGOIRE, *L'église byzantine de 527 à 847*, Paris 1923, p. 340.

8. DOM PLACIDE DE MEESTER, *La divine liturgie de notre Père Saint Jean Chrysostome*, Paris 1925, p. XV.

9. I. GOȘEV, Op. cit., p. 1.

10. Episcopul ATANASIE MIRONESCU, *Sf. Episcopie a eparhiei Râmnicului Noulu Severin*. București 1906, pp. 207-222.

Din indicațiile pe care le dă patriarhul *Nichifor Mărturisitorul* (806-815), scoatem următoarea definiție: „Antimisul este Jertfelnicul portativ întrucât rostul său era să fie trimis acolo unde nevoile religioase ale creștinilor cereau un Jertfelnic sfințit; antimisul putea fi pus pe mesele, preostoalele și locurile nesfinteite”.¹¹

Scriitorii mai apropiați de vremurile noastre, ne-au lăsat scrise, în cărțile lor, definiții mai lămurite.

Astfel, preotul *I. St. Popescu*, spune: „Antimisul este o năframă de in sau de mătase, pe care este închipuită punerea Mântuitorului în mormânt și pe care se pun Darurile spre a fi sfințite. Antimisul este sfințit de un arhieru și are cusute, în partea de sus într'o mică punguță, sfintele moaște”.¹²

Fostul profesor de Liturgică, dela Facultatea de Teologie din București, *Badea Cireșeanu*, în Tezaurul său Liturgic, scrie: „Antimisul se cheamă o bucată de ștofă de in, ori de mătase, în forma unui pătrat a cărui latură are 50-60 cm. Antimisul se întinde pe Sf. Masă în timpul Liturghiei, pentru a se săvârși pe el Euharistia. Pe acest odor liturgic se zugrăvesc patimile Domnului cu înmormântarea Lui și conține relicve de ale sfinților (λεψανα), în memoria mormintelor martirilor, d'asupra cărora se săvârșea Liturghia în timpul persecuțiilor”.¹³

După iconomul *C. Popovici*, antimisul este o năframă pe care episcopul săvârșește rânduiala sfințirii mesei din altar, atunci când acesta nu poate merge personal să sfințească biserica (din multe pricini ca: bătrânețele, depărtarea locului, revărsarea apelor, ocupații numeroase). Pe această năframă se zugrăvește punerea Mântuitorului în mormânt și se trimite la biserica nouă, „care de acum se va putea sfinți și de preoți rânduiți”.¹⁴ După cum se vede, deși cartea e apărută în vremea noastră, totuși nu ne dă o definiție deplină și lămurită. Într'adevăr, antimisul este o năframă sfințită de episcop, dar nu se dă ca o deslegare pentru

11. Citat la Pr. PARASCHIV ANGELESCU, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, București 1934, nr. 3-4, p. 242.

12. Pr. I. ȘT. POPESCU, *Noțiuni liturgice sau explicarea serviciului Bisericii ortodoxe răsăritene*. Iași 1922, p. 23.

13. Dr. BADEA CIREȘEANU, *Tezaurul liturgic*, tom. II, București 1910, p. 443.

14. Ic. C. POPOVICI, *Studii religioase și liturgice*. Chișinău 1934, p. 379.

sfințirea de către preoți rânduți a noiei biserici, ci se dă chiar și când merge episcopul să facă sfințirea bisericii.

În liturgica de *V. Mitrofanovici*, găsim următoarea definiție: „Antimisul este năframa de in sau de mătase, desemnată cu icoana punerii Domnului în mormânt, pe care se pun darurile și se face sacrificiul necrunt”.¹⁵

Reproducem și definiția dată de *N. Iorga* și anume: „Antimense sau antimise, sunt pânza de in sau și de mătase, cuprinzând moaște, care, așezate pe sfânta Masă, sunt o condiție neapărată pentru a se face serviciul divin”.¹⁶

Într'un articol publicat în revista „Mitropolia Moldovei”, ieromonahul *V. Vasilache*, încearcă o definiție în felul următor: „Antimisul este de fapt un altar portativ, pe care se poate săvârși sfânta Liturghie în timp de războiu sau în anume împrejurări, în afară de biserică. El se sfințește de arhiereu și se încredințează preotului fiecărui locaș de rugăciune nou sfințit”.¹⁷

Pe lângă aceste definiții, dintre care niciuna nu este completă și satisfăcătoare, m'am străduit a găsi o definiție mai completă și totodată mai lămurită, pe baza inscripțiilor ce se află pe însăși antimisele mai vechi, ieșite din uz.¹⁸

Cele mai lămurite inscripții se găsesc pe antimisele grecești. Iată două definiții ce se găsesc pe acest fel de antimise: „Altar sfânt și ritualistic, spre a se săvârși prin el sfințele slujbe, sfințit de către Prea Sfințitul Mitropolit, Domnul...”. Sau: „Altar dumnezeesc și sfânt, sfințit și binecuvântat de harul Prea Sfântului și de viață făcătorului Duh, spre a avea puterea să se slujească prin el în orice loc, prin puterea lui Hristos, Dumnezeuul nostru; sfințit de prea sfințitul arhiepiscop al insulei Proconisu, Domn Teoclit”.¹⁹

După cele mai vechi antimise rusești, care s'au păstrat, nu se poate scoate o definiție, fiindcă inscripțiile de pe ele sunt foarte

15. *V. MITROFANOVICI, Liturgica Bisericii ortodoxe*. Cernăuți 1929, pp. 222, 248.

16. *Un antimis al mitropolitului Luca*, art. în rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. 1935, nr. 9-10, p. 484.

17. *Rev. Mitropolia Moldovei*, anul XII (1936) nr. 11 p. 416.

18. Aci dau numai câteva definiții, iar restul se găsesc la capitoul „Inscripții”.

19. Cf. *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, tom. I, col. 2325-2326.

scurte, cuprinzând numai numele persoanelor care au făcut sfințirea cât și data. Iată cea mai veche inscripție găsită pe un antimis rusesc, păstrat, dela 1148: „Jertfelnicul Sf. Gheorghe, sfințit de către Nifon, arhiepiscop de Novgorod, după dispozițiunile episcopului de Rostov, Nestor, în domnia cneazului Gheorghe“. ²⁰

Numai după antimisele rusești din veacul XVIII, se poate scoate o definiție mai lămurită, de exemplu: „Acest antimis, adică Masa sfântă pentru săvârșirea jertfei celei fără de sânge a dumnezeștei Liturghii, s'a sfințit cu harul Prea Sfântului și de viață făcătorului Duh, care are putere de a pătrunde în biserică“. ²¹

După antimisele românești mai vechi, ca și după cele rusești, nu se poate scoate o definiție, totuși cele de mai târziu sunt de mare folos, căci pe ele găsim indicii precise despre rostul ce a avut antimisul.

Pe un antimis din Muntenia, sfințit de Mitropolitul Ștefan, la anul 1650, sub domnia lui Matei Basarab, se găsește următoarea definiție, sau mai degrabă lămurire: „Altar dumnezeesc pe care se săvârșește dumnezeasca, cea fără de sânge și sfânta slujbă, blagoslovit și sfințit de Prea Sfințitul Mitropolit Ștefan“. ²²

Acest tip de inscripție se păstrează - cu mici schimbări - până la sfârșitul veacului XVIII, când găsim adevărate definiții pe antimise, ca următoarea: „Acest sfânt și dumnezeesc Jertfelnic, pentru slujba fără de sânge (trupul și sângele Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, după tradiția sfintei Biserici de Răsărit) s'a tipărit prin binecuvântarea fericitului Domn, Domn... și are puterea de slujbă bisericească în biserică Adormirii Maicii Domnului, sfințit și eliberat de episcopul ortodox al Timișoarei, Moisei“. ²³

Pe un antimis din Moldova, se găsește următoarea definiție: „Acest antimis, care este masa sfințită (trapeza) pentru aducerea Jertfei celei fără de sânge în dumnezeasca Liturghie, s'a sfințit prin grația Duhului sfânt, pentru care i se dă puterea pentru slujbele din biserică Înălțarea Domnului; sfințit prin binecuvântarea sfân-

20. La GOȘEV, Op. cit., p. 76.

21. Ibidem, vezi și V. DRĂGHICEANU, *Catalogul obiectelor bisericești din muzeul comunității monumentelor istorice*. Buc. 1911, p. 136.

22. I. GOȘEV, Op. cit., p. 101.

23. Vezi fig. 30.

tului și îndreptătorului Sinod, de către Prea Sfințitul Ambrosie, în de Dumnezeu păzitul oraș Iași".²⁴

La drept vorbind, acestea nu sunt definiții în adevăratul sens, însă din această înșirare de definiții, date în decursul vremii de unii cercetători, sau inserate în inscripțiile de pe sfintele antimise, atât cât a fost cu puțință de găsit, se poate scoate o definiție deplină. Căci luate separat, ies la iveală următoarele trei păreri, care se completează între ele, despre ființa și rostul antimisului:

1. Că antimisul ținea locul sfintei Mese, acolo unde lipsea altarul cu Masa, pentru aducerea Jertfei celei fără de sânge;

2. Că antimisul s'a dat ca o încuviințare, din partea episcopului locului, de a se sluji cu el în anumite paraclise domnești, sau acolo unde nu se știa dacă masa a fost sau nu sfințită;

3. Că antimisul-sfințit de episcop-este considerat ca un act chiriarhal, care îngăduie preoților de a sfinți ei înșiși biserici, când episcopul nu putea merge să facă sfințirea.

Luate separat, sau fiecare în parte, dintre aceste definiții, nici una nu oferă o explicație completă și mulțumitoare. Desigur, fiecare cuprinde o parte din adevăr, dar nici una nu cuprinde adevărul întreg, adică nu ne lămurește pe deplin ce rost a avut, are și va avea sfântul antimis.

Aceasta, pentru că antimisul-după părerea celor mai mulți-ține locul sfintei Mese, acolo unde nu se află aceasta, pentru aducerea Jertfei celei fără de sânge, dar trebuie adăogat și faptul că se dă și ca o încuviințare a se sluji acolo unde era masă, dar nu se știa dacă a fost sau nu sfințită - cum susțin alții -, și mai mult chiar, se dădea și ca o încuviințare din partea episcopului, de a sfinți o biserică nouă.

Fără antimis nu se poate săvârși sfânta Liturghie, nici chiar acolo unde se află Prestolul sfințit și cu sfinte moaște, iar cu antimisul se poate săvârși Liturghia și afară de biserică, chiar dacă nu se găsește Prestolul. De aci putem spune că: *antimisul este o pânză de in sau de mătase, care cuprinde sfinte moaște, zăgrăvit pe o singură față cu scene din viața Mântuitorului, având ca scenă principală punerea în mormânt a Domnului și care este absolut necesar liturghisitorului, ca jertfelnic, pentru aducerea Jertfei celei fără de sânge, atât în biserică, cât și în afară de biserică, acolo unde și când este nevoie, fiind sfințit, semnat și dat de însuși episcopul locului.*

24. Vezi fig. 14.

2. ETIMOLOGIA ȘI SENSUL CUVÂNTULUI ANTIMIS.

ALTE DENUMIRI DATE ANTIMISULUI

Numele de *antimis* exprimă însăși destinația pe care a avut-o și o are sfântul antimis, adică de a fi întrebuințat în loc de Masa sfințită a altarului, pe care se aduce Jertfa cea fără de sânge.

După părerea generală, cuvântul - antimis - este format din prepoziția greacă *ἀντι* - în loc de, și cuvântul latinesc *mensa* - masă. Cuvântul grecesc corespunzător: *ἀντιμύσιον*, care uneori se scrie *ἀντιμήσιον* (cu ita) sau *ἀντιμίσιον*, aproape toți cercetătorii orientali și occidentali spun că este format din *ἀντι* și *mensa*,²⁵ lucru pe care îl aprobă și unii scriitori ruși.²⁶ De aceeași părere sunt și autorii români ca: Arhim. Melhisedek,²⁷ Badea Cireșeanu,²⁸ Iconomul C. Popovici,²⁹ cât și cei greci ca: Trembelas³⁰ și Filip Papadopol.³¹

Alții, socotind că latinescul *mensa* s'a introdus în limba greacă vorbită încă din antichitate, sub forma de *μύσος*, derivă acest cuvânt din *ἀντι* - pentru și *μύσος* - masă, adică, *pro mensa*.³² Dintre autorii români, singur Mitrofanovici adoptă această părere, derivând cuvântul antimis, din *αντι* și *μήσιον* - în loc de masă. Este de altfel singurul autor care păstrează forma „antimins”,³³

25. Cf. I. GOȘEV, Op. cit., p. 2; Du CANGE C., *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, Lugdun 1688, cf. col 19 și I. GOAR, Op. cit., p. 653.

26. Ca NICOLSCHI, PETROVSCHI (La GOȘEV, ibidem).

27. Arhim. MELHISEDEC, *Manual de Liturgică*, București 1862, p. 23.

28. Op. cit., tom. II, p. 443.

29. Op. cit., p. 379.

30. *Dictionarul enciclopedic*, ed. de ELEFTERUDAKI, vol. cit., p. 204.

31. Op. cit., p. 23.

32. De această părere este de ex. istoricul rus GOLUBINSCHI, *Ist. Bis. rusești*, p. 181 (citată la GOȘEV, op. cit., p. 2).

33. Vezi V. MITROFANOVICI, Op. cit., p. 222.